

(Дрогобич)

СУБСТАНТИВНА ЗОНА СЛОВОТВІРНОЇ ПАРАДИГМИ

ПРЕДМЕТНИХ ДІЄСЛІВ-ОНОМАТОПІВ

У статті досліджено субстантивну зону предметних дієслів-ономатопів української мови, зокрема тих, що передають звучання металевих, скляних, дерев'яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо; визначено її структуру, розмежовано транспозиційні та мутаційні деривати, схарактеризовано їхню словотвірну продуктивність, з'ясовано специфіку субстантивного словотворення від предметних дієслів-ономатопів.

Ключові слова: дієслово-ономатоп, субстантив, словотвірна парадигма, субстантивна зона, словотворчий формант.

In this article the author analyzes the substantive zone of the objectiv verbs in the Ukrainian language, identifies its structure, differentiates transpositional and mutational derivatives, characterizes their word-formative productivity and elucidates the specific character of the substantive word-formation.

Key words: verb-onomatop, substantive, substantive zone, word-formative paradigm, word-formative formant.

Питання словотвірного потенціалу того чи того лексико-граматичного класу слів усе частіше привертають увагу дериватологів. Сформований в українському словотворі основоцентричний підхід, який зорієнтований "на твірну основу, її функціональне навантаження у словотвірних актах" [8, с. 8], дає змогу виявити дериваційну спроможність лексико-граматичного класу твірних одиниць загалом та лексико-семантичних груп слів зокрема.

Словотвірний потенціал відзвуконаслідувальних дієслів (ономатопів) ще не був предметом спеціального дослідження, що й зумовило актуальність нашої наукової студії. У ній поставлено за мету проаналізувати дериваційні можливості однієї із семантичних груп відзвуконаслідувальних дієслів, відомої в мовознавстві як предметні.

У межах предметних дієслів-ономатопів з огляду на джерело походження звуку розрізняють ті ж три мікрогрупи, що й у межах дієслів звучання загалом: а) дієслова, що характеризують звучання твердих предметів; б) дієслова, що передають звучання рідини; в) дієслова, що вживаються для звукоімітації газоподібних речовин [1, с. 8].

Першу мікрогрупу формують дієслова, що виражають:

а) звучання машин, механізмів: гуркати, клацати, пихкати, тенькати, тікати, тіктакати, тутукати, фуркати, ценькати, цокати тощо;

б) звучання металевих, скляних, дерев'яних та інших предметів, каміння, піску, льоду: бемкати, брязкати (бряжчати), бухкати, гахкати, гепати, гупати, дзвенькати, дзеленькати (дзеленчати),

дзенькати, ляскати, стукати, тарахкати, теленькати, торохкати, тріскати, тряскати, хльоскати (хляскати), хрускати, хряскати, цьвохкати, чиргикати, шархати, шерхати тощо;

в) звучання музичних інструментів: бренькати, бринькати (бриньчати), пілікати, тілікати тощо;

г) звучання рослин (дерев, трави, листя тощо): тріщати, шурхати тощо.

Об'єктом пропонованого дослідження є дієслова, що передають звучання металевих, скляних, дерев'яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо. Від інших семантичних груп онома топів, зокрема гомональних та бестіальних, суб'єктами дії (або стану) яких є активні діячі – відповідно людина чи тварина, предметні дієслова-онома топи загалом та дієслова аналізованої мікрогрупи зокрема відрізняються тим, що джерелом звуковияву постає предмет на позначення неістоти, який видає певні звуки під зовнішнім впливом на нього людини, тварини чи природного явища. Крім того, за ступенем семантичного наповнення відзвуконаслідувальні дієслова належать до абсолютних, тобто таких, що є “самодостатніми для вираження свого змісту й не відкривають обов'язкових правобічних позицій для заповнення їх словами-конкретизаторами” [11, с. 5]. Цей чинник такою ж мірою стосується дієслів, що передають звучання металевих, скляних, дерев'яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо. Тому для них характерна факультативна сполучуваність, відсутність обов'язкових поширювачів, що певною мірою послаблює їхню словотвірну активність.

Одиницею дослідження словотвірного потенціалу слів у мовознавстві є словотвірна парадигма, яка становить “особливу мікросистему дериватів одного ступеня творення, об'єднаних тотожністю твірної основи і протиставлених словотворчими формантами” [4, с. 29]. Серед усіх словотвірних комплексних одиниць, зокрема словотвірної пари, словотвірного типу, словотвірної категорії, словотвірного ланцюжка та словотвірного гнізда [10, с. 29 – 30], словотвірна парадигма є “більш природною комплексною одиницею мови..., оскільки фіксує перші кроки гнізда, які важливі тим, що повторюються в багатьох твірних” [12, с. 9], “більш оптимальною і операбельною” [8, с. 24], здатною “фіксувати дериваційний потенціал... типізовано” [3, с. 19].

Протяжність словотвірних парадигм предметних дієслів-онома топів різна. Переважають двозонні словотвірні парадигми, деривати яких належать до субстантивної та вербальної зон. Менше тризонних словотвірних парадигм, деривати яких розподілені між субстантивною, вербальною та ад'єктивною зонами. Належність похідної одиниці до певної зони зумовлює діапазон словотвірних значень (транспозиційних, мутаційних чи модифікаційних) та відповідний набір словотворчих засобів.

Мета пропонованого дослідження – виявити склад субстантивної зони словотвірної парадигми дієслів-онома топів, що передають звучання металевих, скляних, дерев'яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо.

Ядро субстантивної зони становлять іменники, що є транспозиційними дериватами, які виражають загальне словотвірне значення “опредметнена дія”. Транспозиція дієслівної основи до іменникової пов'язана зі змінами, унаслідок яких вихідне дієслово, зберігаючи в дещо модифікованому вигляді категорію виду, втрачає свої морфологічні категорії часу, способу та особи і водночас набуває іменникових граматичних категорій роду, числа й відмінка. Семантика дієслова в новоутвореному слові загалом збережена, але ступінь узагальнення зазнає змін у напрямку від конкретності (у дієсловах) до абстрактності (в іменниках) [2, с. 103].

Виразниками словотвірного значення “опредметнена дія” у субстантивній зоні словотвірної парадигми дієслів-ономатопів, що передають звучання металевих, скляних, дерев’яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо, є суфікси -нн(-я) /-анн(-я), -енн(-я), -інн(-я), -іт, -Ø-, -н(-я), -няв(-а), -от(-а), -нин(-а). Твірні дієслівні основи неоднаково поєднуються із цими суфіксами. Від одних основ може бути утворений лише один дериват із цим словотвірним значенням (напр.: бемкати → бемкання, бряжчати → бряжчання, бухкати → бухкання, гупати → гупання), від інших – два-три і більше (напр.: дзеленькати → дзеленькання, дзеленькіт; тріскати → тріскання, тріскіт, тріск; брязкати → брязкання, брязкіт, брязк, брязкотня).

Найбільшу групу становлять іменники із суфіксом -нн(-я) /-анн(-я), -енн(-я), -інн(-я), який, на думку багатьох мовознавців, “виявляє особливу дієслівність” [15, с. 35]. Він поєднується з усіма предметними дієсловами-ономатопами, пор.: бемкання, брязкання (бряжчання), бухкання, гахкання, гепання, гупання, дзвенькання, дзеленькання (дзеленчання), дзенькання, ляскання, стукання, тарахкання, тельнякання, торохкання, тріскання, хльоскання (хляскання), хрускання, хряскання, цьвохкання, чиргикання, шархання, шерхання тощо, напр.: Почалося наливання чаю в склянки, бряжчання ложечками об посуд (І. Нечуй-Левицький). Суфікс -нн(-я) /-анн(-я), -енн(-я), -інн(-я) в українській мові функціонально найактивніший, що забезпечило йому домінанту серед словотворчих суфіксів віддієслівних іменників зі словотвірним значенням “опредметнена дія” [2, с. 105; 6, с. 102; 18, с. 209].

Дещо меншу кількість похідних із цим словотвірним значенням у складі субстантивної зони налічують іменники із суфіксом -іт: брязкіт, грюкіт, дзвенькіт, дзеленькіт, дзенькіт, ляскіт, стукіт, тарахкіт, тенькіт, траскіт, тріскіт, тряскіт, хляскіт, шерхіт та ін. Цей словотворчий суфікс поєднується з основами дієслів-ономатопів, що виражають постійно здійснювану дію, пор.: дзвенькати → дзвенькіт, дзеленькати → дзенькіт тощо, напр.: За столом стояла тиша, порушувана тільки тихим дзвенькотом виделок і ножів (В. Собко). Він може сполучатися і з тими дієслівними основами, від яких можливі експресивні варіанти зі значенням ритмічно повторюваної дії, утворені за допомогою суфіксів -ота-, -оті-, але з-поміж двох-трьох спільнокореневих дієслів більшу семантичну і стилістичну сумісність із похідним іменником виявляє дієслово без цих суфіксів, бо саме воно й такий іменник передають постійність дії та характеризуються стилістичною нейтральністю [16, с. 218]. Зокрема, іменник брязкіт мотивований дієсловом-ономатопом брязкати, хоч і наявні дієслова брязкотати/брязкотіти.

Ще одним словотворчим засобом, який переводить відзвуконаслідувальну дієслівну основу до іменникової, є нульовий суфікс, пор.: брязк, дзеньк, ляск, тріск, хльост, хруск тощо. На думку багатьох дослідників, словотвірний тип, похідні якого утворені способом нульової суфіксації, належить до продуктивних [17, с. 72; 18, с.177]. Проте за своєю продуктивністю він поступається словотвірному типу із суфіксом -нн(-я) /-анн(-я), -енн(-я), -інн(-я), оскільки способом нульової суфіксації іменники утворюються переважно від префіксальних дієслів, причому співвідносячись з обома їхніми видовими формами [7, с. 32]. До того ж у віддієслівних іменниках з нульовим суфіксом, на відміну від іменників на -нн(-я) /-анн(-я), -енн(-я), -інн(-я), значно послаблена процесуальність вираженого ними значення і натомість увиразнена його результативність [16, с. 212], напр.: Мороз вишкрібав землю так, що димом обгорталася, дерева лопалися з тріском (Г. Тютюнник); Він [Григорій – О. К.] стояв, зціпивши зуби до хруску, щоб не ревнути дико, нестямно (І. Багрянний).

Виразниками словотвірного значення “опредметнена дія” у субстантивній зоні словотвірної парадигми предметних дієслів-ономатопів є також суфікси -н(-я), пор.: брязкотня, ляскотня,

тарохкотня, торохкотня, тріскотня (напр.: Невідома торохкотня навівала тривогу), -неч(-а), пор.: торохнеча, тріскотнеча (напр.: Ну, та й торохнеча у вас у городі, аж у голові гуде (С. Васильченко), -няв(-а), пор.: грюкнява, стукотнява (напр.: ...тут панує лиш мова роботів, що своєю сухою стукотнявою мовби відраховують розмірено й холодно чийсь судьбу (О. Гончар)) та -нин(-а), пор.: грюканина, стуканина (напр.: Час від часу до хати доносилася грюканина), які, на противагу проаналізованим вище словотворчим суфіксам, виражають різні відтінки експресивності: незначний в іменниках із суфіксом -н(-я) і високий – в іменниках із суфіксами -няв(-а), -неч(-а) та нин(-а) [16, с. 228]. Між собою ці деривати перебувають у відношеннях кодеривації.

Крім словотвірного значення “опредметнена дія”, субстантиви із суфіксами -нн(-я) / анн(-я), -енн(-я), -інн(-я), -іт, -∅-, -н(-я), -няв(-а) набули також предметних значень, зокрема результату, наслідку дії, що засвідчують лексикографічні джерела, пор.: Чути короткі, сердиті вигуки, ляскання батого (С. Васильченко); Чулося водночас і плямкання, і гамір, і співи, і брязкіт келихів.., і мелодійний дзенькіт великого срібного блюда (Перекл. з Г. Флобера). З огляду на це є всі підстави кваліфікувати згадані суфікси у субстантивах з основним транспозиційним і додатковим предметним значеннями як транспозиційно-мутаційні. Деякі деривати, наприклад із суфіксом -іт (пор. брязкіт, грюкіт, стукіт, таракіт, траскіт, тріскіт, тряскіт, хляскіт, шерхіт), виражають більшою мірою предметне значення “звуки, спричинені механічними діями”, зокрема: ударами одних предметів по інших, пор.: брязкіт, грюкіт, стукіт, таракіт, хляскіт (напр.: Враз позаду пролунав зойк, а далі брязкіт заліза – хтось із січовиків уже рубався з ворогами (Ю. Мушкетик); тертям одних предметів об інші, пор.: шерхіт (напр.: Незабаром і справді до них долинуло хропіння коней, шерхіт полоззя на снігу, вйокання (Л. Смілянський); ламанням, трісканням предметів, пор.: траскіт, тріскіт, тряскіт (напр.: В тій хвилі Іван почув справді в лісі страшений стукіт та траскіт (І. Франко), які постали внаслідок семантичного переосмислення, що характерно для мутаційних змін.

У субстантивах з формантами -н(-я), -няв(-а) та -неч(-а) за умови вираження ними додаткового значення результату, наслідку дії простежуємо нейтралізацію зниженого, негативного відтінку, що характерний для дериватів з власне транспозиційним значенням, і водночас наростання інтенсивності звуковияву, напр.: Робітники з тріскотнею вивертали недорубані гілляки, ламали тички (М. Коцюбинський); Звідусюди неслася тріскотнява пневматичних молотів (О. Донченко); Грім вибухів, тріскотнеча розривних куль наростала (О. Гончар).

У субстантивній зоні словотвірної парадигми предметних дієслів-ономатопів зі значенням звучання металевих, скляних, дерев'яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо друге місце за кількістю одиниць посідають іменники із словотвірним значенням “знаряддя дії”.

Утворення віддієслівних дериватів – назв знарядь дії в новітніх дослідженнях подають як згортання базового елементарного речення в інструментальній семантико-синтаксичній позиції, у процесі якого предикатна ознака (у нашому випадку ознака вершинного ономатопа) зазнає акцентування та формує основу найменування знаряддя дії, а саму семантико-синтаксичну функцію інструменталю реалізують різні словотворчі форманти [16, с. 79].

Найвищу активність у творенні віддієслівних субстантивів із цим словотвірним значенням виявляє суфікс -л(-о), пор.: брязкало, стукало, торохкало (тараккало), траскало, напр.: На возах діти свистали в закуплені в місті свиставки, калатали глиняними брязкалами (І. Франко); Гирич запропонував, за його власним винаходом, імітувати торохкалом у порожній бочці кулемет (П. Панч). Серед них переважають деривати, що водночас вказують, за допомогою чого виконується дія (пряме значення слова) та для чого характерна виконувана дія (переносне вживання слова).

Так, іменник траскало позначає знаряддя, прилад, за допомогою якого утворюється тріск, стукіт, шум, і спеціальний ударний музичний інструмент різноманітних конструкцій.

Поодинокими одиницями представлені субстантиви, утворені за допомогою суфіксів -ач (брязкач), -лк(-а) (стукалка, тарахкотіла), -ачк(-а) (тріскачка), -ітк(-а) (брязкітка) тощо. Деякі з них зазнали звуження свого лексичного значення. Так, іменник брязкач виражає не будь-який предмет, що може бряжчати, а конкретно дзвінку монету (синоніми: бренькач, побрязкач, побренькач) (Словопедія), напр.: Вишикувавшись уздовж фортечних валів, вони [жриці – О. К.] били в бубни, грали на лірах, гримотили брязкачами (Перекл. з Г. Флобера); іменник тарахкотілка означає не все, що тарахкотить, а “поганенький візок” (СУМ, X, 39), напр.: Їхала Хима з Єрусалима: тарахкотілка теркоче, а коник бігти не хоче (Номис).

З огляду на це маємо підстави констатувати, що від предметних дієслів-ономатопів іменники – назви знарядь дії утворюються обмежено і вибірково [9, с. 51].

Найменшою кількістю одиниць у субстантивній зоні словотвірної парадигми досліджуваних предметних дієслів-ономатопів представлені іменники із словотвірним значенням “носії процесуальної ознаки”, тоді як у такій самій зоні гомональних та бестіальних відзвуконаслідувальних дієслів похідних іменників зі згаданим словотвірним значенням значно більше, пор. відгомональні іменники буркотун, буркун, крєктун, сопун, хрипун; бухикало, гикало, плямкало, тупало [14, с. 48 – 49] та відбестіальні воркотун, воркун, гелґотун, джеркотун, пискун, цвіркун; туркало, фуркало, дзявкало, муркотило тощо [13, с. 309]. Характерно, що навіть ці поодинокі іменники зі значенням носія процесуальної ознаки непослідовно фіксують лексикографічні праці. Так, дериват брязкун, утворений за допомогою суфікса -ун, на позначення “того, хто бряжчить” подано лише в Етимологічному словнику української мови (ЕСУМ, I, с. 272) та “Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка (СУМ Гр., I, с. 103).

У деяких іменниках субстантивної зони словотвірної парадигми предметних дієслів-ономатопів словотвірне значення “носії процесуальної ознаки” розвинулося на основі словотвірного значення “знаряддя дії”. Так, первинне словотвірне значення деривата торохкало, утвореного за допомогою суфікса -л(-о), – “дерев’яний пристрій, що, обертаючись, утворює різкі переривчасті звуки”, а похідне, переносне – “той (та), хто багато, безперестанку говорить” (СУМ, X, с. 207).

Показовим прикладом розвитку переносного, а в деяких випадках і зникнення первинного значення того чи того деривата є етапи формування значень слова брязкало, похідного від дієслова-ономатопа брязкати. Історично за словом брязкало закріплено троє значень: 1) іграшка (“побрякушка, погремущка”); 2) било (“доска, употребляемая вместо колокола въ монастырях”); 3) той, хто брязкає (СУМ Грінч., I, с. 103; ЕСУМ, I, с. 272). Сучасні лексикографічні джерела фіксують дещо відмінні від попередніх значення, зокрема: 1) брязкуча дитяча іграшка, а також: взагалі предмет, що бряжчить (від ударів або трясіння) // брязкуча металева тарілочка або дзвіночок на бубні // брязкуча прикраса; 2) (перен., зневажл.) про те, що не становить ніякої цінності, є тільки пустою прикрасою і 3) (зневажл.) про балакучу людину (СУМ, I, с. 243; ВТС, с. 99). Як бачимо, одне зі значень слова брязкало, зокрема “било”, взагалі випало з ужитку, що зумовлено, очевидно, переходом слова до пасивного лексичного фонду. Зате друге переносне значення засвідчує поступове перенесення ознаки з предмета (дитячої іграшки) на істоту (людину) на основі подібності видавання звуку (звуковияву).

Отже, деривати субстантивної зони словотвірної парадигми дієслів-ономатопів, що передають звучання металевих, скляних, дерев’яних та інших предметів, каміння, піску, льоду тощо,

виражають четверо словотвірних значень: “опредметнена дія” (транспозиційне), “результат, наслідок виконуваної дії” (транспозиційно-мутаційне), “знаряддя дії” (мутаційне) та “носій процесуальної дії” (мутаційне). Домінують деривати, що виражають лише одне транспозиційне значення “опредметнена дія” та супровідне транспозиційно-мутаційне значення “результат, наслідок виконуваної дії”. Увесь діапазон згаданих словотвірних значень властивий іменникам, утвореним лише від кількох предметних дієслів-ономатопів (брязкати, стукати, тарахкати). Характерно, що виразниками того самого словотвірного значення в цій словотвірній парадигмі є різні словотворчі суфікси. Це зумовлено наявними в мові формально-семантичними та стилістичними особливостями їх вживання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабакова О. В. Семантична структура та функціонування дієслів звучання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. В. Бабакова. – Запоріжжя, 2007. – 20 с.
2. Безпояско О. К. Суфікси семантичної предметності. Суфікси граматичної предметності / О. К. Безпояско // О. К. Безпояско, К. Г. Городенська. Морфеміка української мови. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 26 – 90; 103 – 122.
3. Бузашшиова К. Возможности и границы моделирования на уровне словообразовательных парадигм // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М.: Наука, 1987. – С. 14 – 19.
4. Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові: [монографія] / З. О. Валюх. – К.; Полтава: АСМІ, 2005. – 356 с.
5. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К.: Університетське вид-во “Пульсари”, 2004. – 398 с.
6. Городенська К. Г. Реалізація семантичного потенціалу дієслів у синтаксичних дериватах / К. Г. Городенська // Словотвірна семантика східнослов’янських мов. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 102 – 113.
7. Городенська К. Г. Проблема словотвірної ідентичності в українській термінології / К. Г. Городенська // Українська термінологія і сучасність. – К., 1998. – Вип. 4. – С. 30 – 36.
8. Ґрещук В. В. Теоретичні засади основоцентричної дериватології / Василь Ґрещук, Роман Бачкур, Ірина Джочка, Наталя Пославська // Нариси з основоцентричної дериватології; [за ред. Василя Ґрещука]. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. – С. 6 – 38.
9. Загнітко А. П. Структура та ієрархія валентних значень дієслова / А. П. Загнітко. – К.: НМК ВО, 1990. – 64 с.
10. Земская Е. А. О комплексных единицах системы синхронного словообразования / Е. А. Земская // Актуальные проблемы русского словообразования: тезисы докладов и краткие сообщения III Республ. науч. конф. 21 – 23 сентября 1978. – Ташкент, 1978. – С. 29 – 35.
11. Іваницька Н. Б. Функціонально-семантичні параметри абсолютних дієслів української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. Б. Іваницька. – К., 2000. – 20 с.

12. Кубрякова Е. С. О понятии парадигмы в формообразовании и словообразовании / Е. С. Кубрякова, П. А. Соболева // Лингвистика и поэтика. – М.: Наука, 1979. – С. 5 – 23.
13. Кушлик О. П. Дериваційне наповнення субстантивної зони словотвірної парадигми гомональних дієслів-ономатопів / О. П. Кушлик // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. – К., 2011. – С. 46 – 50.
14. Кушлик О. Особливості субстантивної зони словотвірної парадигми бестіальних дієслів / Оксана Кушлик // Наукові записки Кіровоградського державного педуніверситету. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2011. – Вип. 100. – С. 307 – 311.
15. Лесюк М. П. Транспозиція, мутація та модифікація значення твірного слова / М. П. Лесюк // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 34 – 39.
16. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника: [монографія] / В. П. Олексенко. – Херсон: Айлант, 2005. – 336 с.
17. Родніна Л. О. Суфіксальний словотвір іменників / Л. О. Родніна // Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 57 – 118.
18. Украинская грамматика. – К.: Наук. думка, 1986. – 359 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВТС – Великий тлумачний словник української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7-и тт. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 631 с.

Словопедія. Російсько-український словник (Українська академія наук) / [за ред. А. Е. Кримського]. – К.: Червоний шлях, 1924 – 1930: Режим доступу: <http://lang.slovopedia.org.ua/11/53404/149119.html>

СУМ – Словник української мови: В 11-и тт. – К.: Наук. думка, 1970. – Т. 1. – 800 с.; 1978. – Т. IX. – 916 с.

СУМ Гр. – Словарь української мови / [за ред. Б. Д. Грінченка]. – К., 1907. – Т. 1. – 494 с.; 1908. – Т. 2. – 573 с.; 1909. – Т. 3. – 506 с.; 1909. – Т. 4. – 563 с.